

Het Noordbrabants Museum en de wereld van Bosch

Elf verhalende navolgers

Jan van Laarhoven *

Eigenlijk had het Noordbrabants Museum in 1967 door moeten gaan met Jeroen Bosch. Het succes en de opbrengsten van de grote expositie hadden gebruikt moeten worden om een museum tot stand te brengen met grote aandacht voor deze kunstenaar.

In de jaren zestig was het aanzienlijk gemakkelijker dan tegenwoordig om voorwerpen te verwerven. En hoewel ik betwijfel of dat ooit een 'echte' Bosch zou hebben opgeleverd denk ik wel dat we nu heel veel meer zouden kunnen laten zien dan thans het geval is. Maar het is nog niet te laat. Daarom hebben we enkele jaren geleden in het Noordbrabants Museum het besluit genomen dat Jeroen Bosch, in wat voor vorm dan ook, present moet zijn in het historische museum van zijn geboortestad. En dat gaat lukken. Vanaf het moment dat deze beslissing werd genomen is het museum op zoek gegaan naar werken van 16e-eeuwse kunstenaars die Bosch als voorbeeld hebben genomen. Thans beschikt het museum over elf van deze schilderijen en het is vrijwel zeker dat dit aantal de komende jaren nog zal toenemen.

Niet iedereen is met die werken even tevreden. Per slot van rekening gaat het om navolgers, niet om eigenhandig werk. Maar die kritiek is niet fair. Want onze kennis van en het inzicht in het werk van Bosch, en met name ons begrip van zijn eigenzinnige beeldentaal, gaan mede terug op de schilderijen van navolgers. Het nog bestaande – en voor 100 procent zekere – werk van Bosch zelf is immers beperkt in aantal. Voor de kennis van zijn symboliek zijn we aangewezen op slechts enkele schilderijen die eigenhandig door hem zijn gemaakt. Juist de omstandigheid dat anderen op grote schaal zijn schilderijen navoldden, maakt het mogelijk een vollediger beeld te krijgen van zijn motievenwereld en van de interpretatie daarvan.

Ook de grafiek die naar het werk van Bosch is gemaakt levert wat dit betreft een forse bijdrage. Ook die grafiek is bijna compleet in het Noordbrabants Museum aanwezig, aangevuld met een verzameling prenten naar Bruegel waarin ook nog veel Bosch-motieven verwerkt zijn. Kortom, op dit moment is het collectioneren van werk uit de omgeving van Bosch of van navolgers van Bosch de meest haalbare optie. Bovendien, verplaats je eens in de positie van een museumdirecteur die anno 2003 een schilderij van Jeroen Bosch aangeboden krijgt. De waarschijnlijk astronomische vraagprijs voor dit schilderij zal dan misschien nog het minste probleem zijn (de gemeente 's-Hertogenbosch zal ongetwijfeld snel beslissen om tien of twintig miljoen gulden bij te dragen). Groter is het probleem om zekerheid te krijgen over de toeschrijving. Iedere nieuwe expositie over onze stadgenoot levert immers weer nieuwe afvallers op in de lijst van toegeschreven werken. Weinig directeuren zullen zich op dit gladde ijs van de onzekere toeschrijvingen durven bewegen met het risico dat hun aankoop na enkele jaren devalueert tot een aanzienlijk goedkopere navolger.

Van de schilderijen van navolgers van Bosch die thans in het Noordbrabants Museum hangen, zijn een aantal ooit beschouwd als eigenhandige werken van Bosch. Nu ze dat niet meer zijn, blijven ze toch interessant. Het drieliuk met de *Aanbidding door de Drie Koningen* bijvoorbeeld dat ooit door professor Moonen aan het museum werd gelegateerd, is een uitermate interessant schilderij. Ooit werd het als een echte Bosch beschouwd. Thans zien we dat zowel de stijl als de toegepaste motieven in een andere richting wijzen. Het blijft echter wel een werk naar Bosch, geschilderd naar een origineel dat verloren is gegaan en dat we eigenlijk alleen kunnen reconstrueren aan de hand van dit schilderij en een daarop gelijkend exemplaar in Anderlecht. Enkele schilderijen in onze collectie rondom het Lijden van Christus zijn waarschijnlijk zeer vroege kopieën. Misschien zijn ze zelfs in 's-Hertogenbosch geschilderd en zullen ze ooit antwoord kunnen

Navolger Jeroen Bosch (ca. 1450-1516): De gevangenneming van Christus, 1520-1540 (zie ook de illustratie op de achterzijde van deze aflevering). Olieverf op paneel, Noordbrabants Museum (bruikleen Rijksmuseum Amsterdam).

(Foto: Frans Verdonk, Culemborg)

geven op de vraag in hoeverre er zoiets als een atelier van Bosch heeft bestaan. Toegegeven, het zijn geen echte 'Jeroen Bosschen', dus voor reliekvereerders en mensen die alleen op de naam afkomen zullen ze onder de maat blijven. Maar voor iedereen die serieus geïnteresseerd is in Bosch als kunstenaar en in zijn betekenis voor de 16e eeuw blijven het juweeltjes om te zien.

Op dit moment is de afdeling rondom Jeroen Bosch in het Noordbrabants Museum nog bescheiden. Niet wegens gebrek aan voorwerpen, maar vooral door gebrek aan ruimte. In de toekomst zal daarin verandering komen. Maar ook

nu is de presentatie al de moeite waard. Die meerwaarde zit hem in de context waarin de schilderijen worden gepresenteerd. Onze hoofdconservator Charles de Mooij heeft een speelse en afwisselende opstelling gemaakt niet alleen met informatie over Bosch, maar ook en vooral over de stad waarin hij werkzaam was. En dan blijkt plotseling dat dit museum, ook zonder werk van Bosch zelf te bezitten, kansen heeft die andere musea niet of veel minder hebben. Ik hoef daar niet veel over te zeggen. Wandel binnen, en bekijk zelf hoe een luchtboogbeeldje van een doedelzakspeler van de Sint-Jan ook voorkomt op het schilderij 'De strijd tussen Carnaval en Vasten' en er wordt veel duidelijk. Het Noordbrabants Museum blijft ook de komende jaren doorgaan op deze ingeslagen weg.

* Jan van Laarhoven is directeur van het Noordbrabants Museum